

РОЗВИТОК ФІНАНСОВОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Л.М. Худолій, доктор економічних наук

У статті показані структурні зміни, які відбулися у аграрному секторі економіки України за останні роки, аналізуються проблеми фінансового забезпечення підприємств різних форм господарювання, обґрунтовується необхідність запровадження нових методів та інструментів фінансування та страхування аграрного бізнесу для подальшого нарощування виробництва продукції в умовах несприятливого розвитку основних сегментів фінансового ринку.

Розвиток, фінансове обслуговування, кредитування, страхування, фінансовий ринок, фінансові інструменти.

За останнє десятиріччя в сільському господарстві України відбулись досить суттєві зміни у структурах : землекористування, управління виробництвом і збутом продукції, посівних площ і, навіть, місця сільського господарства в економіці країни. Зростаючі темпи росту виробництва продукції потребують збільшення обсягів фінансування і пошуку адекватних методів та інструментів фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств на поточні цілі та на довгострокову перспективу. При цьому фондовий ринок України знаходиться в неактивному стані, спостерігається уповільнення приросту інвестицій у реальний сектор, банківське кредитування під заставу є проблематичним, залучення фінансових ресурсів на світовому ринку шляхом боргових запозичень потребує відповідного досвіду розміщення єврооблігацій, а система агрострахування - розширення і відповідального відношення до страхувальника. Для успішного розвитку галузі мають бути адаптовані прогресивні методи та розроблені нові інструменти розширення фінансової бази аграрного сектору України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам поліпшення фінансування, кредитування, страхування сільськогосподарських підприємств було присвячено досить багато наукових і науково - практичних публікацій: Гудзь О.Є., Борисової В.А., Дем'яненко М. Я., Лупенка Ю.О., Стецюка П.А., Кісіля М.І., Непочатенко О.О., Олійник О.О., Петрука О.М., Чупіса А.В., Вотле Ф., Гузенко Н., Кузовенкової Н., Мошенець О., Касилової А., Остапенко В., Файчук О. В. та ін.

Мета дослідження – показує, які методи фінансування аграрного бізнесу можуть бути найбільш перспективними, які із нових чи адаптованих до наших умов фінансових інструментів можуть бути запроваджені в Україні найближчими роками з тим, щоб мати конкурентоспроможну продукцію та можливість нарощувати її обсяги.

Виклад основного матеріалу. В останнє десятиліття у розвитку аграрного сектору України відбулися помітні структурні зміни щодо структури землекористування, організаційної структури управління виробництвом і збутом продукції, посівних площ. Це змінило і роль самого сільського господарства в економіці країни. При тому, що структура права власності на землі сільськогосподарського призначення в Україні практично не змінювалася (оскільки вони не стали предметом купівлі – продажу), натомість, у структурі землекористування відбулися дуже суттєві зміни. Сотня крупних агрохолдингів за даними на кінець 2012р. [2., С.46] зконцентрувала у своєму користуванні 6330тис.га (41 %), тоді як усі середні і малі землекористувачі обробляли 9200 тис.га (59 %). Шістнадцять найкрупніших холдингів у тимчасовому користуванні мають від 100 до 532 тис. га землі, виробляють зерно, соняшник, рапс, олію, м'ясо птиці, яйце та ін. харчові продукти . Вони працюють за новітніми технологіями, виробляючи конкурентоспроможну продукцію для внутрішнього ринку та експортування. У 2012р. виручка агрохолдингів лише від продажу зерна і соняшnikової олії склала близько 62,3 млрд грн, що на 42% вище рівня попереднього року.

У 2013р. очікується урожай зернових близько 60 млн т, що вище минулорічного, а відтак, можна очікувати збільшення ринкової пропозиції, у т.ч. і на експорт (у межах 30 млн т) при наявності ринків збуту.

В цілому продаж на експорт сільськогосподарської продукції, виробленої в аграрному секторі України, у 2012 р. склав близько 18 млрд дол. США, це чверть усього експорту країни. Уперше сільськогосподарський експорт «наздоганяє» експорт продукції гірничо - металургійного комплексу(табл.1).

1.Питома вага галузей економіки України у вартості експортованої продукції за 2011-2012рр., %

Галузі	2011р.		2012р.	
	млрд грн	%	млрд грн	%
Гірничо-металургійний комплекс	26,0	38	22,2	32
Сільське господарство і харчова промисловість	12,8	19	17,9	26
Машинобудування	11,9	17	13,3	19
Хімічна	6,3	9	6,3	9
Інші галузі	11,3	17	9,4	14
Всього	68,4	100	68,9	100

Джерело : дані Державного комітету статистики України

Україна вже у найближчі роки реально може увійти у трійку – п'ятірку найкрупніших у світі країн - зернових експортерів. Добрі перспективи зберігаються і в експорті олії та птахівничої продукції. Відтак, сільськогосподарські товаровиробники можуть мати додаткові оборотні кошти для фінансування бізнесу за умови, що зможуть скористатися ціною кон'юнктурою світового ринку і у розумних пропорціях поділять прибутки із трейдерами.

Для підтримання існуючих темпів розвитку і їх подальшого прискорення у аграрному виробництві необхідні додаткові фінансові ресурси, дефіцит яких на теперішній момент і є основним стримуючим фактором розвитку аграрного сектору. При цьому слід зазначити, що проблема загальної нестачі фінансування, недоступності довгострокового та високої вартості короткострокового кредитування під заставу характерна для всіх типів землекористувачів і господарств всіх організаційно - економічних форм господарювання: агрохолдингів, фермерських господарств, ТОВ.

Оскільки на обробіток гектару площ під посів при застосуванні сучасних технологій доводиться витратити від 5 до 7 тис грн. грошових коштів, то при значних площах обробітку господарства (в залежності від їх розмірів) потребують одночасно десятків чи й сотень мільйонів гривень обігових коштів, які можуть повернутися лише восени після продажу зібраного урожаю або дещо раніше - при продажу продукції за форвардними контрактами.

Оскільки внутрішні фінансові резерви більшості господарств в силу різних причин достатньо обмежені, а отриманню позитивного грошового потоку підприємств передують довгий операційний цикл, який потребує покриття витрат, то підприємства постійно змушені знаходитись у пошуку альтернативних форм і методів зовнішнього фінансування.

При цьому слід зауважити, що вирішення цієї проблеми є дуже непростю задачею з огляду на те, що фондовий ринок в Україні після кризи не показує стабільних тенденцій до розвитку (на відміну від світового ринку). Обсяги торгів на Українській фондовій біржі у I півріччі 2013р. впали вдвічі, порівняно із аналогічним періодом минулого року, і склали всього лише 3,8 млрд грн., що є дуже скромною величиною у порівнянні із інвестиційними потребами. У структурі торгів за цей період превалювали акції (43%), ф'ючерси склали 36% цієї суми, 21% - сертифікати корпорацій і державні облігації. Серйозних передумов на повернення ні вітчизняних, ні зарубіжних інвесторів на український ринок до кінця 2013 року немає. Значна частина компаній з українських площадок перейшла на роботу з іноземними біржами. Проте і там особливої заінтересованості у інвестуванні в українські підприємства, і аграрні в т.ч., немає, причиною чого є, з одного боку, наш песимістичний загальноекономічний фон, а з іншого, - невиправдані надії інвесторів, що вже розмістили свої кошти в сільське господарство України у минулі роки через торги на Варшавській та ін. європейських біржах. Таким чином, окремі сегменти фондового ринку залишаються у найближчий час майже недоступними для вітчизняних компаній (ринки публічних розміщень, довгострокового кредитування).

Є певні шанси у фінансово сильних компаній спробувати отримати фінансування через розміщення IPO, та при цьому, як відмічає більшість експертів, успішними можуть бути лише ті, які мають досвід роботи з ЄБРР та Міжнародною Фінансовою Корпорацією, вміють грамотно прогнозувати результати своєї діяльності, готові звітувати про них перед зовнішніми інвесторами. Поділяючи думку фінансових аналітиків, слід зауважити, що ринки не закрилися, але закінчився період легких грошей.

Найбільш доступними для сільськогосподарських виробників все ж залишаються, як і в кризовий період, ринки боргового капіталу. Крупні компанії, як і раніше, можуть розраховувати на розміщення внутрішніх облігацій і євробондів. Через розміщення євробондів агрохолдинги у першому півріччі 2013р. залучили 660 млрд дол. у середньому на три роки. Ринки публічних розміщень після застою починають активізуватися. Залучення коштів на них відбувається під 8 відсотків і без застави (тобто на досить вигідних умовах), але доступними вони є далеко не для всіх. Кредити міжнародних організацій, таких як ЄБРР та МФК можуть залишатися доступними, також лише для деяких з підприємств (тих, які вже мають досвід співпраці з міжнародними структурами) .

При цьому слід зауважити, що основним джерелом зовнішнього фінансування поточних та перспективних потреб сільськогосподарських підприємств, як і підприємств харчової промисловості, було і залишається банківське кредитування, обсяги якого після кризи відновлюються, але темпи росту дуже нестабільні .

2. Динаміка обсягів і темпи приросту кредитів в АПК України за 2006-2012 рр.

Показники	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
1.Обсяг кредитів в АПК, млрд грн	12,8	14,6	20,1	6,8	10,1	14,9	13,5*
2.Темпи приросту, %	23,1	14,1	37,7	- 66,2	48,5	47,5	-9,4
3.Питома вага кредитів в АПК у загальному обсязі, %	5,2	3,4	2,7	0,9	1,4	1,6	1,5*

* За оперативними даними Міністерства сільського господарства і продовольства

Банки вважають, що за останні 7-8 років у сільському господарстві України умови для отримання кредитів і розрахунків за ними змінилися на краще, завдяки чому кредитування підприємств цієї галузі стає пріоритетним для банків. Останнім особливо імпонують крупні компанії (агрохолдинги, великі фермерські господарства), що є прибутковими, вміють працювати з біржами, мають потужні елеватори для зберігання продукції, спроможні надавати майно в заставу, мають грамотних менеджерів, позитивну кредитну історію, добре опрацьовану бізнес – стратегію компанії. Банки налаштовані на плідну співпрацю з такими компаніями. Вони не лише видають їм дорогі короткострокові кредити, але й готові кредитувати їх проекти у довгостроковій перспективі з урахуванням особливостей країни.

При цьому, щоб співпрацювати з великими банками по крупних проєктах, компанія повинна мати міжнародний аудит за декілька років, дотримуватися внутрішніх стандартів звітності, бюджетування, прогнозування, мати рейтинги міжнародних агентств, відповідальний менеджмент [1, с.39]. Ключовою умовою для банку є прозорість дій партнера. Успішні аграрні та агропромислові підприємства можуть отримувати синдіковані кредити банків.

Дещо проблематичним залишається кредитування малих і середніх підприємств у агровиробництві, тобто саме тих, які складають більшість серед сільськогосподарських підприємств, і які не мають достатньої застави, та й не завжди є прибутковими. Банки працюють з ними неохоче, аналогічно, як і з інноваційно активними підприємствами, бо ризики кредитування у них достатньо високі. Деякі з них кредитуються через регіональні кредитні спілки. При цьому також важливими є репутація і добра кредитна історія підприємства. Ці підприємства потребують державної підтримки через механізм компенсації державою частини кредитної ставки банку. Позитивним інструментом, який було запроваджено в Україні минулого року, - аграрні свідоцтва (розписки) як предмет застави, завдяки яким може бути залучено кредити малими і середніми підприємствами [3]. Вони є свідченням того, що у підприємств є ліквідна застава.

Враховуючи підвищені природні і комерційні ризики аграрних підприємств, кредитування їх відбувалося би значно простіше за умови, що вони страхували би свій урожай та ін. майно у страхових компаніях. Відтак, страхують свій урожай не більше 2% усіх підприємств і то, в більшості своїй, це ті ж крупні підприємства, які зорієнтовані на експортні поставки. Страхові компанії пропонують різні страхові продукти – страхування від вимерзання посівів, від весняно-літніх ризиків, інтегроване страхування. Комплексний тариф на ці послуги є достатньо дорогим для страхувальника, його дозволити собі можуть лише фінансово міцні господарства, а от часткове страхування за конкретними операціями - справа більш доступна (в межах 100 грн на гектар). Якщо би за рахунок державної підтримки поділити премію між державою і страхувальником, то можна було суттєво наростити обсяги страхування майна в агросекторі, до того ж зменшити прецеденти невиплати страхового відшкодування агровиробникам.

До прогресивних змін, які відбулися останнім часом у аграрному секторі, слід віднести відкриття у 2012 р. на Чиказькій товарній біржі філії, в якій торгуватимуть ф'ючерсними контрактами, спеціально розробленими під умови чорноморського зерна. Ф'ючерсні контракти, як добре апробований у світі фінансовий інструмент страхування продавців і покупців від ризиків зміни цінової кон'юнктури на ринках сільгосппродукції, тепер буде можливим і для вітчизняних товаровиробників і трейдерів. Спрощення системи сертифікації послуг елеваторів і збереження сертифікації зерна лише для партій, які направляються на експорт або куплені за кошти бюджетних організацій, призвана сприяти розширенню і спрощенню експорту зернової і олійної продукції [4]. Українські експортери отримали формальне право на реалізацію птахівницької продукції у країни ЄС та зернової – на ємкий китайський ринок. Все це направлено на спрощення системи експорту продукції рослинництва і тваринництва з України і отримання фінансових ресурсів компаніями, що працюють у аграрному секторі.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Останніми роками аграрний сектор України структурно змінився і характеризується динамічним розвитком. Для підтримання зростаючих темпів виробництва і реалізації у аграрному виробництві необхідні додаткові фінансові ресурси, дефіцит яких на

теперішній момент і є основним стримуючим фактором розвитку аграрного сектору країни. Серйозних передумов на повернення вітчизняних чи зарубіжних інвесторів на український фондовий ринок до кінця 2013 року немає, а відтак упор робиться на торгівлю борговими цінними паперами. Інструментами фінансування агробізнесу потенційно можуть виступати і кредити банків(в т.ч. синдиковані) та кредитних спілок. При цьому, щоб співпрацювати з великими банками по крупних проектах, компанія повинна мати висновки міжнародного аудиту за декілька років, дотримуватися внутрішніх стандартів звітності, здійснювати бюджетування, прогнозування, мати рейтинги міжнародних агентств, грамотний менеджмент. Частково дешеві фінансові ресурси можуть бути залучені від міжнародних фінансових структур та на ринку IPO . Торгівля ф'ючерсними контрактами на Чиказькій біржі поліпшуватиме фінансовий стан компаній, а з іншого боку, страхуватиме їх від різких змін цінової кон'юнктури. Важливе місце повинні зайняти інструменти страхування агробізнесу з частковою участю держави.

Список літератури

1. Строить отношения. ТОП-100 Рейтинг лучших компаний Украины.- 2013, №2.- С.38-41.
2. Время гигантов.ТОП-100 Рейтинг лучших компаний Украины.- 2013, №2 С.43-46.
3. Постанова Кабінет Міністрів України “Про аграрні розписки” від 18.07.2012 № 692 із змінами, внесеними згідно із Законом № 406-VII від 04.07.2013} <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5479-17>
4. Про внесення змін до Порядку видачі сертифіката відповідності послуг із зберігання зерна та продуктів його переробки від 18 липня 2012 р. № 692 <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/692-2012-%D0%BF>

В статье показаны структурные изменения, которые произошли в аграрном секторе экономики Украины за последние годы, анализируются проблемы финансового обеспечения предприятий различных форм хозяйствования, обосновывается необходимость внедрения новых методов и инструментов финансирования и страхования аграрного бизнеса для дальнейшего наращивания производства продукции в условиях неблагоприятного развития основных сегментов финансового рынка.

Развитие, финансовое обслуживание, кредитование, страхование, финансовый рынок, финансовые инструменты, аграрный бизнес.

The structural changes that have taken place in the agrarian sector of economy of Ukraine in recent years are shown in the article. The problems of financial support for enterprises of different forms of management are analyzed. The need for new methods and tools for financing and insurance for the agricultural business further expansion of production in the unfavorable development of the main segments of the financial Market are substantiated.

Development, financial services, loans, insurance, financial markets, financial instruments, agricultural business.